

Známé i neznámé pralesy Šumavy

Pavel Hubený

Před dvěma stoletími to byla země plná pralesů. Rostly na obrovských souvislých plochách. Některé nedotčené, jiné už pozměněné občasnou pastvou dobytka, smolařením či pálením dřevěného uhlí. Během 19. století byly pralesy téměř vymazány

z map. Systematické a efektivní lesnické hospodaření se podle dobových záznamů rovnalo bezohledným těžbám. Snahy o snížení ročních těžeb plánované tehdejšími lesnickými experty nebyly vyslyšeny. Zdálo by se, že v té době pralesy zcela zmizely...

Boubínský prales – Z velkého pralesního komplexu, který fascinoval Josefa Johna v první polovině 19. století, zbyl dodnes jen fragment. Foto Pavel Hubený

Pralesy?

A je to v podstatě pravda. Velké plochy zcela nedotčených – primárních pralesů – už na Šumavě opravdu nejsou. Ale jsou tu lesy, které dobu masových těžeb přestály zapomenuty v zastrčených údolích, v mokřadech nebo v sutích. A abych lesníkům nekřivdil, musím dodat, že některé pralesy byly zachovány díky cílené ochraně lesního personálu. Většina z těchto lesů se stala součástí tzv. hospodářských lesů. Z některých byly vytěženy stromy napadené kůrovcem nebo odvezeny vyvrácené stromy po vichřicích a lesy byly zase zapomenuty. Nebo možná ne úplně zapomenuty. Milovány místními lesníky byly zachovány. Jejich ochrana byla usmlouvána při přípravě lesních hospodářských plánů s taxátory v duchu: nic mi tam neplánujte, to nejde vytěžit...

A tak nějaké pralesy, nebo spíše skoro pralesy, přežily dodnes.

Jak by pralesy měly vypadat?

Měly by v nich růst velmi staré stromy, starší 250 let a také stromy různých tlouštěk. Mělo by v nich ležet hodně mrtvých kmenů v různých stadiích rozpadu a stát staré nebo/i nové souše. Půda pralesů by měla být přeorána prastarými i mladšími vývraty. A podrost by mělo tvořit až několik vrstev různě starého a různě odrostlého přirozeného zmlazení. Především ve stromovém patře (ale i ve zmlazení) bychom měli najít hlavní stanovištně původní dřeviny.

A co je skryvá?

Pralesy často nemají očekávanou druhovou skladbu. Mnohdy nějaký „klimaxový“ druh chybí, nebo je výrazně potlačený. Většinou přirozeně vládne smrk, protože je tu zima a mokro. A tak nesplňují naše představy o rekonstruované vegetaci. Geobotanik očekává bučinu – a ona smrčina! Dalším problémem je, že velmi staré stromy není možné na pohled poznat. Nebývají to žádní velikáni, protože rostou velmi pomalu. Pomalý růst i pomalý rozpad mrtvého dřeva může vytvořit scénérii středně starého hospodářského lesa i tam, kde rostou více než dvě století staré smrky. V takovém lese nemusíme najít ani moc nápadných stromových mrtvol, protože tu dlouho žádné stromy neodumřely. Mnohé porosty jsou ve stadiu zapojeného kompaktního stromového patra, takže jsou stinné a nemají pod sebou v pralese očekávaný kožich přirozené obnovy. A někde nerostou ani opravdu příliš staré stromy, protože disturbance tu působí tak často, že k výměně generací dochází každé století. Už Josef

V Boubínském pralese jsou převážně bukové porosty... Foto Pavel Hubený

...a na vlhčích místech zase smrkové. Foto Pavel Hubený

John v polovině 19. století popisoval přírodní smrkové lesy na mokřinách jako lesy jednogenerační, obnovované vichřicemi, s nejstaršími stromy starými jen kolem 180 let...

A proč pořád mizejí?

Právě proto, že mnohé z nich nepozná ani taxátor, ani ochránce přírody. Jsou stále „kulturními“ hospodářskými lesy, jimž hrozí dříve nebo později vytěžení. A protože vichřice a hrozba kůrovce vy-

volávají hysterii, bývají tyto zbytky káceny při každém náznaku disturbance tzv. nahodilými těžbami.

To, co jsem právě popsal, nepochybně vypadá neuvěřitelně, proto bych vám rád představil konkrétní příklady různých šumavských pralesů.

Prales mnoha podob – prameny Vltavy

O pralese na úbočí Černé hory kolem pramenů Vltavy máme poměrně dost informací. Začínají rokem 1812,

Prameny Vltavy – Smrkový prales, jehož podobu už po několikáté změnil lýkožrout smrkový. Foto Pavel Hubený

Sonneck – Vedle Milešického pralesa je součástí hospodářského lesa ještě jeden „prales“. Foto Pavel Hubený

kdy Josef Matz místní lesy popisuje jako staré smrkové porosty ve věku 200 až 300 let. Adam Seidel v roce 1846 viděl zdejší lesy jako smrkové pralesy, ve kterých si vytyčil malou plochu a v ní zaměřil všechny stromy. Poměrně překvapivým zjištěním je, že tloušťková struktura tehdejšího porostu byla velmi podobná té současné. Jan Neruda nádherně popsal malebný a impozantní smrkový prales půl roku po vichřici z roku 1870, jejíž polomy už tehdy prales obklopovaly. Jeho informace potvrzuje ve svém turistickém prů-

vodci i Karel Klostermann, který ovšem přidává popis zničení tohoto pralesa lýkožroutem smrkovým. Ten pozabíjel většinu vzrostlých smrků. A Klostermannův závěr? „Prales už tu nikdy nebude...“

O necelých sto let později Eduard Průša vidí na pramenech Vltavy zase starý smrkový prales se stromy starými až 400 let. A v roce 2010 po orkánu Kyrill přišla kůrovcová gradace a zas se mnozí domnívají, že tu prales už nikdy nebude. Jenže

kůrovec ani vichřice prales nezničí. Dokud ho nevykácíme motorovou pilou, prales tady zůstane. Současná kůrovcová gradace zabila smrky staré 400 až 500 let. A i dnes v něm přežívají stejně staré stromy, i když nejsou na první pohled patrné.

Prales u pramenů Vltavy má dvě složky: mokrou rovinatou a sušší svahovou. V mokřině má kůrovec mnohem méně šancí – je tu chladněji, smrky mají hodně vody a jsou houževnatější, protože rostou pomaleji. Zde přežívají jednotlivé stromy nebo skupiny stromů z původního lesa. Na svahu měl kůrovec práci jednodušší, podmínky tu nejsou tak extrémní a stromy rostou rychleji. Zde přežilo mnohem méně smrků. I tady ale přežily smrky v podrostu, kterým je dnes 100 až 200 let. Při příští gradaci jim tedy bude zase 300 až 400 let...

Mnohé pralesy jsou neviditelné

Jak je vidět, dočasná „neviditelnost“ pralesa nastává i na pramenech Vltavy. V době, kdy náš pohled zaměstnávají hlavně souše a vývraty nebo záplava mladých a relativně nízkých stromů, máme tendenci porost nevnímat jako prales. Tohle stadium na Šumavě může trvat i sto let. Smrkový prstenec kolem Tříjezerní slati vypadá jako obyčejný smrkový les, v němž roste hojně podrostlých smrků. Plynule přechází do smrkového lesa, který lze na pohled bez váhání zařadit mezi kulturní smrčiny. A přitom je to žijící smrkový prales, v němž je průměrný věk smrků kolem 200 let a nejstarší smrky dosahují věku až 350 let. Dalším neuvěřitelným případem je hospodářský „kulturně vypadající“ smrkový les v CHKO nedaleko Churáňova. Rostou v něm smrky, z nichž polovina pamatuje Adama Seidla, který zde v roce 1846 zakládal lesní monitorační plochu. Ano, vím, to už rozhodně není prales. Byl-li prales vykácen a my dnes vidíme jen jeho přirozenou obnovu, není to původní les. Ale je to „skoro původní les“. A těchhle „skoro původních lesů“ jsou na Šumavě tisíce hektarů...

Nebo zapomenuté

V chráněné krajinné oblasti uprostřed kulturní krajiny osídlené už sedm století, v kaňonu Blanice a v nadmořské výšce kolem 600 m, je mezi skalními bariérami schovaný starý jedlový les se smrky a borovicemi. Neznáme věk nejstarších stromů, nikdo zatím skutečnou věkovou strukturu nezkoumal. Ale pár pařezů po smrcích pokácených z obavy z šíření kůrovce a jedna navrtaná zlomená jedle ukazují, že zde rostou stromy staré až 300 let. Když stojíte uprostřed takového lesa a uvažujete o něm, říkáte si: no, možná to tu někdo v 15. či 16. století vykácel. Ale teď stopy takové činnosti nejsou patrné. Je to prales vzniklý

Jezerní skála – Jedlová divočina zapomenutá uprostřed kulturní krajiny. Foto Pavel Hubený

Seidlův les – Asi by nikdo nevěřil, že polovina smrků na snímku je mezi 180 a 260 lety. Foto Pavel Hubený

jako sukcese na dávno odlesněné ploše? Proč ne? Vždyť na konci doby ledové byla celá Šumava takovou velkou, ledovcem odlesněnou plochou...

Nakonec velmi starou sukcesí může být i jiný les, který lze jistě bez výhrad považovat za přírodní. Je to stará bučina na Zátoňské hoře. Rostou tady obrovské buky, jedle a smrky. Věk nejstarších sahá ke čtyřem stoletím. Místy má podobnou strukturu jako nedaleký Boubínský prales. A ve starých mapách ze 60. let 19. století to byl také nejstarší pralesovitý porost. Takže proč stará sukcese? Protože Zátoňská hora se původně jmenuje Heidelberg, tedy hora, která byla vypálena pro potřeby zemědělství. A skutečně k něčemu takovému mohlo dojít. Před pěti až šesti stoletími v době prvotní kolonizace...

Zapomenutým pralesem je i les na Sonnecku, hned vedle Milešického pralesa. Zatímco Milešický prales je chráněn státní ochranou přírody i vysokým plotem (nachází se uvnitř obory pro jelení zvěř) a splňuje představu o skutečném pralese, v jeho sousedství roste vlastně úplně stejný porost, který však není oplocen ani nijak chráněn. Proto v něm jeleni drží u země bohatou přirozenou obnovu, a proto odtud čas od času zmizí vytěžený strom – většinou smrk napadený kůrovcem. Ale i zde dosud rostou třístaleté stromy.

Ale také pralesy věhlasné

Boubínský prales je věhlasný! Letos slavíme 160 let od prvního vyhlášení. Kupodivu cílem jeho ochrany nebylo romantické zachování krásného lesa potomkům, ale výzkum. Lesmistr Josef John, pravděpodobně pod vlivem starších kolegů a inspirovan A. Seidlem, v roce 1847 vytyčil první monitorovací plochy. Byl to nadmíru osvětlený počín, protože díky tomuto

roku můžeme sledovat prales v jeho neustálé přeměně. A téměř dvousetleté sledování vývoje pralesa i dnes přináší stále více otázek než odpovědí. Třeba jen na jednoduchou otázku, jestli se v pralese nějak mění druhová struktura, není snadná odpověď. V polovině 19. století tady totiž rostly hlavně obrovské smrky a jedle a pod nimi husté moře mnohem menších buků. Dnes vidíme velmi podobný obrázek, který můžeme chápat jako projev globálního oteplování. Ale v Johnově době rozhodně k oteplování nedocházelo. A v první polovině 20. století přišla změna druhové skladby, kdy začal docela výrazně převažovat smrk. Když se podíváme jen na postavení smrku: v roce 1847 měl 23 %, v polovině 20. století 56 % a dnes má těsně pod 50 %. Zřejmě je, že posledních 200 let ustupuje jedle. Zároveň ale v posledních desetiletích velmi optimisticky zmlazuje a její podíl je i ve velmi početné přirozené obnově kolem 4 %. Můžeme se ptát, jestli tohle jsou atributy charakterizující stabilní les. Není změna zastoupení smrku o více než 30 % za 150 let znakem spíše něčeho jiného než stability? Stabilita není ani v tom, že by se tu na velkých plochách nestřídaly stromové generace. Představa, že se Boubínský prales přeměňuje postupnou maloplošnou obnovou, bere pomalu za své. Informace o velkém polomu z roku 1727, při kterém padl prales na dvě hodiny chůze podél Kaplického potoka, byly nadlouho zapomenuty. Odraz této události sice dnes objevujeme ve věkové struktuře současných stromů Boubínského pralesa, ale jaksi jsme si neuměli představit jeho velikost a sílu jeho vlivu. Až do loňského října. Teprve orkán Herwart nám ukázal, jak mohl vypadat Boubínský prales po vichřici v 18. století.

Boubínský prales ale není sám mezi těmi věhlasnými, jejichž vzhled se dramaticky mění. Obrovská plocha

Trojmezenského pralesa se smrky staršími 600 let uschla při kůrovcové gradaci. A dnes se zdá skoro nemožné, aby tu kdy opět rostly podobné stromy. A přesto zde už nyní rostou. Nebo smíšený prales v povodí Debrníku, který leží v Národním parku Bavorský les. Tady zas ustupuje smrk i jedle a zdá se, že budoucnost tohoto lesa je čistě buková...

Pralesy a jejich potomci

Je to jen dvě století, za které jsme zničili pověst Šumavy jako území plného pralesů. Udělali jsme tady to samé, co dnes kritizujeme v tropických oblastech. A přitom, podíváme-li se na šumavské lesy hodně detailně, zjistíme, že některé pralesy přežily, že potomci pralesů pokrývají obrovské plochy, že stopy velkých vichřic a velkých disturbancí jsou všudypřítomné a že stále ovlivňují strukturu nově vznikajících lesů. A přesto je pořád kácíme. V národním parku ze strachu z šíření kůrovce k okolním vlastníkům, na zbytku Šumavy proto, že nám to ukládá lesní hospodářský plán, a proto, že v tom jsou „prachy“...

Ale mohli bychom být i optimističtí. Rodí se nám nové – budoucí pralesy. Jsou tady území, která člověk nějak využil a pak opustil. Byly hospodářskými lesy a my je těžili a zalesňovali, a teď je necháváme vlastnímu osudu. Nebo jsou to dokonce plochy, které člověk přeměnil na pole a pak je zanechal ladem. Dnes je pokrývají stromy, které vyrostly samy, bez pomoci člověka. Lesy si ta území berou zpět, stačí jim na to několik desítek let. To, co botanik považuje za degradaci bohaté kulturní horské louky, není vlastně nic jiného než návrat pralesa...

Prostě ne všechno, co nevypadá jako prales, jím doopravdy není...